

Xudoyberdiyev Xumoyunbek Xabibulla o'g'li

“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universiteti “Ekologiya va huquq” fakulteti 2-bosqich talabasi. Email: xumoyunxudoyberdiyev80@gmail.com

Tel: +998 93 740 95 75

Ataboyev Javoxir Sarvar o'g'li

*“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universiteti “Ekologiya va huquq” fakulteti
2-bosqich talabasi. Email: javoxirbekjavoxirbek@gmail.com*

Tel: +998 97 738 46 24

SUV RESURLARINING XALQARO MUNOSABATLAR VA DIPLOMATIYADAGI O'RNI

Annotatsiya: Ushbu maqola xalqaro munosabatlar va diplomatiya munosabatlarida suv resurslarining roli ko'rib chiqadi. Suv resurslari xalqaro munosabatlarning rivojlanishi va barqarorligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Maqolada dengiz, baliqchilik, energetika kabi suv resurslaridan foydalanishning turli jihatlari, shuningdek, ularning diplomatik jarayonlarni va xalqaro nizolarni hal qilishga ta'siri tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: suv resurslari, xalqaro munosabatlar, diplomatiya, dengizchilik, baliqchilik, gidroenergetika, transchegaraviy muammolar, xalqaro hamkorlik.

Kirish. Hayot manbai bo'lmish suv o'zining biologik ehtiyojidan oshib, xalqaro maydonda geosiyosiy shaxmat donasiga aylanmoqda. Iqlim o'zgarishi, aholi sonining ko'payishi va atrof-muhitning ifloslanishi tufayli chuchuk suv resurslari tobora kamayib borishi natijasida suvning xalqaro munosabatlar va diplomatiyadagi o'rni birinchi o'ringa chiqmoqda.

Eng dolzarb muammolardan biri transchegaraviy suvlarni boshqarishdir. Daryolar va suvli qatlamlar ko'pincha bir nechta mamlakatlar bo'ylab oqib o'tadi, bu bog'liqliklar va potentsial mojarolarning murakkab tarmog'ini yaratadi. Yuqori oqimdagi mamlakatlar suv oqimi ustidan sezilarli nazoratga ega, bu esa quyi oqimdagi mamlakatlarda suv tanqisligiga duch kelayotgani haqida xavotir uyg'otadi. Misol uchun, Nil daryosi Afrikaning bir qancha mamlakatlari uchun hayot chizig'i bo'lib xizmat qiladi, ammo yuqori oqimdagi to'g'on loyihalari daryo oqimiga bog'liq bo'lgan quyi oqimdagi mamlakatlar bilan keskinlikni keltirib chiqarmoqda [1]. Bu suvning teng taqsimlanishini ta'minlaydigan va barqaror boshqaruv amaliyotiga ega ustuvor xalqaro shartnomalar va tuzilmalar yaratishni taqozo etmoqda.

Kelajakda suv tanqisligi mavjud siyosiy taranglikni va hatto mojarolarni ham kuchaytirishi mumkin. Kamayib ketayotgan resurslar uchun raqobat kuchayganida, ayniqsa quruq hududlarda, suvga bo'lgan huquqlar bo'yicha kelishmovchiliklar kuchayadi. Dajla-Frot daryolari tizimi transchegaraviy suv almashish muammolaridan aziyat chekadigan yana bir daryo havzasidir. Iordaniya va Frot daryolari bir qancha mamlakatlar uchun muhim hayot yo'llari bo'lgan Yaqin Sharqda davom etayotgan suv inqirozi suv tanqisligi mojarolar uchun keskin nuqtaga aylanishi mumkinligini ta'kidlaydi. Bu yerda suv diplomatiyasi keskinlikni yumshatish va mojarolarning oldini olishning eng muhim vositasi hisoblanadi [2]. Biroq, suv hamkorlik va tinchlikni rivojlantirish uchun kuchli vosita sifatida tan olingan. Xalqaro munosabatlarning rivojlanayotgan sohasi bo'lgan suv diplomatiyasi suv bilan bog'liq muammolarni muloqot, muzokaralar va umumiy suv resurslarini boshqarish bo'yicha hamkorlik asoslarini ishlab chiqish orqali hal qilishga qaratilgan. Ushbu tizimlar ma'lumotlar almashinuvi, qo'shma infratuzilma loyihalari va suv taqsimoti va ifloslanishni nazorat qilish bo'yicha kelishuvlarni o'z ichiga oladi.

1960-yilda Hindiston va Pokiston o'rtasida imzolangan Hind suvi shartnomasi suv diplomatiyasining muvaffaqiyatli namunasi. 1960-yilda imzolangan bitimga binoan, Pokiston Hindistondan keladigan uch daryo suvidan foydalanishga haqli. Hindiston ham Pokistondan keladigan uch daryo suvini oladi.

Himolay tog'laridan boshlanadigan Hind, Chenab va Jelum daryolari Pokistonda dehqonchilik va ichimlik suvi ta'minoti uchun nihoyatda muhim manbalar hisoblanadi. BMT Bosh kotibi muovini Yan Eliasson bu vaziyatga o'zining ushbu fikrlarini bildirgan "Suv hamkorlik, o'sish va mushtarak manfaatlar belgisi"dir [2].

Jahon banki vositachiligida tuzilgan ushbu shartnoma Hind daryosining suvlarini bo'lishish uchun asos yaratib, ikki mamlakat uchun tenglik va barqarorlikni ta'minlash orqali yuzaga kelishi mumkin bo'lgan mojarolarning oldini oldi. Mojarolarning oldini olishdan tashqari, suv diplomatiyasi kabi masalalarda mintaqaviy hamkorlikni rivojlantirish, suvni tejash, infratuzilmani rivojlantirish va ifloslanishga qarshi birgalikda kurashish kabi imkoniyatlarni ham yaratdi. Ushbu hamkorlikdagi sa'y-harakatlar suvni boshqarishda yanada barqaror yondashuvga olib keladi, natijada barcha manfaatdor tomonlarga foyda keltiradi. Sohilbo'yi mamlakatlari birgalikda sug'orishning innovatsion usullarini tatbiq etish va qurg'oqchilikni oldini olish tizimlarini yo'lga qo'yish bo'yicha hamkorlik qiladigan bo'lsa, bu kelajakda mintaqaviy hamkorlik uchun to'siq emas, balki ko'prik sifatida xizmat qilishi mumkin. Suv xavfsizligini ta'minlashda xalqaro hamjamiyat ham muhim rol o'ynaydi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti-Suv (UN-Water) kabi tashkilotlar suvni boshqarish bo'yicha sa'y-harakatlarni muvofiqlashtirish, ilg'or tajribalarni ilgari surish va suv muammolariga duch kelgan mamlakatlarga texnik yordam ko'rsatish uchun o'z faoliyatini yuritib kelmoqda [3]

Bugungi kunda xalqaro munosabatlarda suv xavfsizligini ta'minlash maqsadida xalqaro suv huquqi va transchegaraviy daryolardan foydalanishga oid juda ko'p konvensiyalar va kelishuvlar yuzasidan muzokaralar olib borilmoqda. Ma'lumot o'rnida, dunyo bo'yicha 280 ga yaqin transchegaraviy daryolar dunyo aholisining deyarli 40 foiziga xizmat qilmoqda. Ulardan 180 tasi 2 ta davlatni, qolganlari esa 3 ta va undan ko'p davlatlarni suv bilan ta'minlab kelmoqda. Afrika qit'asida 63 ta transchegaraviy suv daryolari mavjud bo'lib, ulardan 11 tasi 4 yoki undan ortiq sohilbo'yi davlatlarga ta'sir qiladi (jumladan, Nil daryosi 11 ta davlat va Kongo daryosi esa 9 ta). Janubiy Amerikada Amazon daryosi 7 ta shtatni suv bilan ta'minlaydi. Dunayga kelsak, uning suv havzasi kamida 17 davlatga bo'lingan. Bundan tashqari, 500 dan ortiq suvli qatlamlar ikki yoki undan ortiq davlatlar o'rtasida taqsimlanadi [4]. Ushbu raqamlardan ko'rishimiz mumkinki, yer usti va yer osti suvlarini boshqarish uchun barcha davlatlarning huquq va majburiyatlarini hisobga olgan holda davlatlar o'rtasida samarali hamkorliklarni rivojlantirish qanchalik zarurligini ko'rsatmoqda.

1-rasm. Kongo daryosi

2-rasm. Nil daryosi

2014-yilda Xalqaro suv oqimlaridan kema qatnovidan tashqari turlarida foydalanish huquqi to'g'risidagi 1997-yilgi Konvensiyaning va 2016-yilda Transchegaraviy suv oqimlari va xalqaro ko'llarni muhofaza

qilish va ulardan foydalanish to'g'risidagi 1992 yilgi konvensiyaning (Suv konvensiyasi) kuchga kirishi butun BMT ga a'zo davlatlar uchun xalqaro suv huquqi va transchegaraviy hamkorlikdagi muhim qadam hisoblanadi. Ushbu hujjatlar mintaqaviy va havzaviy darajadagi kelishuvlar bilan birgalikda umumiy suv resurslarini boshqarish va muhofaza qilishda juda muhimdir.

Bu o'rinda transchegaraviy suv resurslaridan hamkorlikda foydalanishni huquqiy asoslashda BMT va uning Yevropa iqtisodiy komissiyasi (YIK) tomonidan qabul qilingan Konvensiyalar muhim ahamiyatga ega. Bu kabi Konvensiyalar sirasiga quyidagilarni e'tirof etish mumkin.

1. BMT Yevropa iqtisodiy komissiyasi (YIK) ning "Transchegaraviy suv havzalari va xalqaro ko'llardan foydalanish to'g'risida"gi Konvensiyasi (Xelsinki, 1992-yil).
2. BMTning "Xalqaro suv oqimlaridan kema qatnovsiz foydalanish huquqi to'g'risidagi Konvensiya"si (1997-yil).
3. "Suv manbalari bo'yicha" Berlin qoidalar (Berlin, 2004-yil).
4. "Gidroenergetika va izchil taraqqiyot bo'yicha" Pekin deklaratsiya (Pekin, 2004-yil).
5. "Yer osti suvlari bo'yicha" YIK Direktivasi (2006 yil) [5].

Konvensiyalar qirg'oqbo'yi mamlakatlari tomonidan amal qilinishi lozim bo'lgan transchegaraviy suvlarni muhofaza qilish va ulardan foydalanish sohasidagi umumiy qoidalar va tamoyillarni belgilab beradi. Shu jumladan, 1997 yilgi BMT konvensiyasi suv oqimi davlatlari transchegaraviy suvlardan "adolatli va oqilona foydalanish" (5-modda) hamda o'z hududida bunday foydalanganda boshqa davlatlarga "jiddiy zarar yetkazmaslik" (7-modda) majburiyatlarini oladi.

Xulosa. Xalqaro taraqqiyot banklari suv infratuzilmasi loyihalarini, masalan, to'g'on va kanallarni moliyalashtirish, shu bilan birga suvni barqaror boshqarish amaliyotini ilgari surishda ham muhim rol o'ynaydi. Ushbu investitsiyalar rivojlanayotgan mamlakatlarga o'zgaruvchan suv voqeligiga moslashishga va suv tanqisligiga chidamlilikni oshirishga yordam beradi. Xulosa qilib aytish mumkinki, suv resurslari faqat ekologik muammo emas; ular xalqaro munosabatlar va diplomatiyaning eng muhim hal qiluvchi omilidir. Suv tanqisligi kuchayib borar ekan, hamkorlik va innovatsion yechimlarga bo'lgan ehtiyoj eng muhim bo'lib qoladi. Biz suv tanqisligi va suv mojarolari haqidagi muammolarni chetga surib, kelajakda suv diplomatiyasini markaziy o'ringa olib chiqishimiz kerak. Hamkorlik mexanizmlaridan foydalanish, mintaqaviy hamkorlikni rag'batlantirish va barqaror suv resurslarini boshqarish amaliyotiga sarmoya kiritishimiz orqali kelajakning barcha uchun xavfsiz, adolatli suv kelajagini ta'minlashimiz mumkin. Shundagina biz bu qimmatbaho manba kelajak avlodlar uchun mojaro emas, balki hayot manbai bo'lib qolishiga ishonch hosil qilishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. <https://archive.internationalrivers.org/resources/the-nile-a-lifeline-in-the-desert-2450>
2. The Looming Climate and Water Crisis in the Middle East and North Africa article. <https://carnegieendowment.org/research/2024/04/the-looming-climate-and-water-crisis-in-the-middle-east-and-north-africa?lang=en>
3. <https://www.unwater.org/>
4. <https://www.diplomacy.edu/event/international-water-law-andtransboundary-cooperation/>
5. Kichik daryolar suv resurslarini mukammal boshqarish va ulardan oqilona foydalanish / Toshkent, 2014-yil 9-bet
6. Ahmed, S. va Bandyopadhyay, D. (2013). Xalqaro munosabatlarda suv resurslarini boshqarish: muammolar va imkoniyatlar. D. Bandyopadhyay va S. Axmed (Eds.), Xalqaro munosabatlarda suv resurslarini boshqarish: muammolar va imkoniyatlar (1-28-betlar). Rutledge.
7. Blakey, P., Cannon, T., Davis, I., & Wisner, B. (1994). Xavf ostida: tabiiy ofatlar, odamlarning zaifligi va ofatlar. London: Routledge.
8. Chambers, R. va Jones, M. (2008). Suv, taraqqiyot va xalqaro munosabatlar. Atrof-muhit va resurslarning yillik sharhi, 33, 207–236.

9. Gleick, P. H. (2014). Jahon suvi 2014–2015: Chuchuk suv fanini rivojlantirish. Vashington, DC: Island Press.
10. Xoff, K. (2009). Transchegaraviy suv siyosati: institutlar va dinamika. Kembrij universiteti matbuoti.